

حقوق جزای عمومی

(با لحاظ قانون جدید مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و اصلاحات و تجدیدنظر کلی)

جلد دوم

«مسئولیت کیفری»

مؤلف

دکتر محمدرضا ساکی

عضو هیأت علمی دانشگاه

سرشناسه : ساکی، محمدرضا، ۱۳۴۳-
 عنوان قراردادی : ایران. قوانین و احکام
 عنوان و نام پدیدآور : حقوق جزای عمومی با لحاظ قانون جدید مجازات اسلامی ۱۳۹۲
 و اصلاحات و تجدیدنظر کلی / مؤلف: محمدرضا ساکی.
 مشخصات نشر : تهران: جنگل، جاودانه، ۱۳۹۲
 مشخصات ظاهری : ۲۴۰ ص.
 شابک : ج. ۱: ۵-۰۸۳-۳۱۶-۰۰۹۷۸-۶۰۰-۱ : ج. ۲: ۱-۰۹۴-۳۱۶-۰۰۹۷۸-۶۰۰-۱
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیپا
 مندرجات : ج. ۲: (چاپ اول: ۱۳۹۲). (فیپا)
 مندرجات : ج. ۱: پدیده جنایی. - ج. ۲: مسئولیت کیفری
 موضوع : حقوق جزا - ایران
 موضوع : حقوق جزا
 موضوع : قانون کیفری - ایران
 رده‌بندی کنگره : ۳۴۵/۵۵ : ۳۴۵/۵۵
 رده‌بندی دیویی : ۳۴۱.۵۹۹ : ۳۴۱.۵۹۹
 شماره کتابشناسی ملی : ۳۴۱.۵۹۹

سپهر
 جنگل

عنوان کتاب: حقوق جزای عمومی جلد دوم (مسئولیت کیفری)

تألیف: دکتر محمدرضا ساکی

ناشر: انتشارات جنگل، جاودانه

ناظر فنی: امین لشکری

نوبت و سال چاپ: اول، ۱۳۹۲

قطع و تیراژ: وزیری، ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۷۵۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۶-۰۹۴-۱

<http://www.junglepub.org>

تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۸۶۱۱۵-۹-۶۶۴۸۲۸۳۰

[email://Info@junglepub.org](mailto:Info@junglepub.org)

۰۳۱۱-۳۲۰۵۰۶۷-۳۲۰۳۸۰۰-۹

«حق چاپ برای ناشر محفوظ است»

پیشگفتار

در مدرسه گرچه دانش اندوز شوی وز گرمی بحث مجلس افروز شوی
در مکتب عشق با همه دانایی سرگشته چو طفلان نوآموز شوی^۱

خدا را سپاس می‌گوییم که پس از حدود پانزده سال تدریس حقوق جزای عمومی در دانشگاه باز هم توفیقی حاصل شد تا ماحصل تجارب خود را در زمینه‌ی تدریس این رشته حقوقی به صورت کتاب‌هایی ملون درآورده و تقدیم علاقمندان نمایم.

علیرغم وجود کتاب‌های خیلی خوب که استادان معزز حقوق جزا در این زمینه تألیف یا ترجمه نموده‌اند، چند عامل سبب شد تا این کتاب‌ها را به علاقمندان تقدیم نمایم:

۱- اغلب کتاب‌های موجود بر مبنای سرفصل‌های تعیین شده توسط وزارت علوم، تنظیم نشده‌اند و دانشجویان عزیز برای مراجعه و تطبیق مطالعات خود با سرفصل‌های درسی با مشکلاتی مواجه هستند.

در تألیف کتاب‌های حاضر همانگونه که مشاهده می‌کنید، سرفصل‌ها مطابق برنامه درسی دانشگاهی تنظیم شده است و سه کتاب حقوق جزای عمومی (۱) و (۲) و (۳) متناسب با واحدهای درسی دانشگاه در رشته‌ی حقوق در سه مجلد گردآوری شده تا دانشجویان عزیز که واحدهای درسی مربوط را اخذ می‌نمایند، مطابق همین سرفصل‌ها، مطالعات خود را پی‌گیری کنند.

۲- اغلب کتاب‌های موجود که بیشتر نگاهشان به حقوق خارجی بوده در تنظیم مطالب (و بعضاً ترجمه مطالب) بنحوی عمل کرده‌اند که فهم مطالب برای دانشجویان مقطع کارشناسی حقوق، دشوار می‌نماید و مردم عادی هم که علاقمند مطالعه این مباحث باشند به طریق اولی با همین مشکل مواجه‌اند.

در تألیف کتاب حاضر سعی وافری بعمل آمده تا بیان مطالب به زبان ساده و روان بعمل آید تا هم دانشجویان عزیز و هم سایر علاقمندان بتوانند از مطالب آن بهره‌مند شوند، ضمن اینکه سعی شده است از تفصیل بی‌مورد مطالب نیز خودداری شود.

۳- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ که عمر آزمایشی آن به سر آمده بود با تدوین لایحه جدیدی به همین نام تغییرات عدیده و شگرفی نموده است که در تاریخ ۱۳۹۲/۲/۱ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید، که تا حدودی می‌تواند به عنوان نقطه‌ی عطفی در حقوق جزای ایران پس از انقلاب محسوب گردد. مطالعه‌ی مطالب حقوق جزای عمومی با توجه به مطالب مطروحه در این قانون چهره‌ای به روزتر خواهد داشت که وجه تمایز اصلی این کتاب با کتاب‌های مشابه موجود محسوب می‌شود. قانون جدید مجازات اسلامی مشتمل بر ۷۲۸ ماده در تاریخ ۱۳۹۲/۲/۱ به تصویب کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس شورای اسلامی رسیده و پس از رفع ایرادات شورای نگهبان در تاریخ ۱۳۹۲/۲/۱۱ به تأیید آن مرجع رسید و پس از موافقت مجلس با اجرای آزمایشی آن به مدت پنج سال، در روزنامه رسمی کشور به شماره ۱۹۸۷۳ در تاریخ ۱۳۹۲/۳/۶ منتشر و ۱۵ روز بعد یعنی ۱۳۹۲/۳/۲۱ لازم‌الاجراء گردیده است.

۴- علاوه بر مطالب پیش گفته، می‌توان ادعا کرد که برخی از مطالب مطروحه در این کتاب کاملاً جدید بوده و تلاش شده است که از آخرین قوانین و مقررات استفاده شود تا معلومات خوانندگان عزیز را به روز نماید.

۵- با توجه به اینکه مخاطب اصلی همچنان دانشجویان حقوق می‌باشند، در انتهای هر بخش از کتاب‌های سه گانه تعدادی سؤالات مرتبط درج گردیده است تا مدرسین محترم و دانشجویان عزیز با استفاده از آنها در طرح پرسش‌های کلاسی یا سؤالات امتحانات پایان ترم تحصیلی استفاده نمایند. بدیهی است که این سؤالات صرفاً جهت آشنایی با نحوه طرح سؤال بوده و اساتید محترم حسب ذوق و سلیقه خود به طرح سؤالات امتحانی خواهند پرداخت.

یادآور می‌شود که دوره سه جلدی حقوق جزای عمومی، که قبلاً در یک مجلد چاپ و به چاپ سوم رسیده بود، به دلیل بازنگری قانون مجازات اسلامی در سال ۱۳۹۲ و ضرورت اصلاح و تطبیق مطالب کتاب با مقررات جدید، به علاقمندان تقدیم شده است.

در پایان با اذعان به اینکه تنها کتاب بی نقص همانا معجزه جاوید «قرآن کریم» است؛ پیشاپیش از همه استادان بزرگوار به خاطر کاستی‌هایی که در این کتاب مشاهده می‌فرمایند پوزش می‌طلبم و خود را از راهنمایی‌ها و ارشاداتشان بی‌نیاز نمی‌دانم و چشم‌انتظار تذکراتشان هستم و از کلیه دوستانی که از طریق ایمیل یا پیامک یا حضوری اظهار لطف نموده و مشوق اینجانب بوده‌اند کمال تشکر و امتنان را دارم.

خداوندا چنان کن سرانجام کار، تو خوشنود باشی و ما رستگار. آمین یا رب العالمین

محمدرضا ساکی

mrezasaki@yahoo.com

تابستان ۱۳۹۲

www.ketab.ir

حروف اختصاری

حروفی که در این کتاب به صورت اختصاری بکار رفته اند عبارتند از:

- ۱- ق.م.ا - قانون مجازات اسلامی
- ۲- ق.ر.م.ا - قانون راجع به مجازات اسلامی
- ۳- ق.م.ع - قانون مجازات عمومی
- ۴- ق.آ.د.ک - قانون آیین دادرسی کیفری (منظور قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور کیفری است).
- ۵- ق.آ.د.م - قانون آیین دادرسی مدنی (منظور قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور مدنی است)
- ۶- ق.م - قانون مدنی
- ۷- ق.ا - قانون اساسی

فهرست مطالب

مقدمه

فصل اول - کلیات

- ۱- تعریف مسئولیت کیفری ۱
- ۲- تاریخچه مسئولیت کیفری ۴
- ۲-۱ دوران باستان ۵
- ۲-۲ قرون وسطی ۶
- ۲-۳ دوره ظهور ادیان الهی ۷
- ۲-۳-۱ نقش و تأثیر تعالیم اسلامی در مسئولیت کیفری ۸
- ۲-۴ دوره ظهور مکاتب حقوقی ۱۰
- ۲-۴-۱ دیدگاه مکتب کلاسیک و نئوکلاسیک در مورد مسئولیت کیفری ۱۰
- ۲-۴-۲ مسئولیت کیفری از دیدگاه مکتب تحقیقی ۱۲
- ۲-۴-۳ مسئولیت کیفری از دیدگاه مکتب دفاع اجتماعی نوین ۱۳
- ۳- الزامات مسئولیت کیفری ۱۵
- ۳-۱ تناسب جرم و مجازات ۱۵
- ۳-۲ تناسب مجازات با شخصیت مجرم ۱۵
- ۴- اقسام مسئولیت ۱۶
- ۴-۱ مسئولیت مدنی ۱۶
- ۴-۱-۱ تفاوت‌ها و شباهت‌های مسئولیت مدنی و مسئولیت کیفری ۱۷
- الف - تفاوت‌ها ۱۷

- ۱۷..... ۱- الف - از لحاظ قلمرو و دامنه شمول
- ۱۸..... ۲- الف - از لحاظ ماهیت
- ۱۸..... ۳- الف - از لحاظ نحوه رسیدگی
- ۱۸..... ۴- الف - از لحاظ مرجع صلاحیتدار
- ۱۸..... ۵- الف - از لحاظ قانون لازم الاجرا
- ۱۹..... ۶- الف - از لحاظ ضمانت اجرا
- ۱۹..... ۷- الف - از لحاظ قواعد آمره یا غیرآمره (از لحاظ آمره یا غیرآمره بودن قواعد)
- ۱۹..... ب - مباحثات
- ۲۰..... ۲-۴- مسؤولیت اخلاقی
- ۲۱..... ۳-۴- مسؤولیت اداری، انضباطی و انضباطی
- ۲۲..... ۴-۴- مسؤولیت صنفی یا گروهی
- ۲۴..... ۵-۴- مسؤولیت کیفری

فصل دوم - مسؤولیت کیفری در شرایط عادی

- ۲۹..... ۱- صور مختلف ارتکاب جرم
- ۲۹..... ۱-۱- مباشرت در جرم
- ۳۲..... ۲-۱- مشارکت در جرم
- ۳۳..... ۱-۲-۱- عناصر متشکله مشارکت در جرم
- ۳۳..... الف - عنصر قانونی شرکت در جرم
- ۳۵..... ب - عنصر مادی شرکت در جرم
- ۳۸..... ج - عنصر روانی شرکت در جرم
- ۴۰..... ۲-۱-۲- مجازات شرکت در جرم
- ۴۰..... الف - شرکت ساده
- ۴۱..... ب - شرکت ضعیف
- ۴۱..... ج - شرکت مؤثر (سردستگی گروه مجرمانه سازمان یافته)
- ۴..... ۳-۱- معاونت در جرم

۱-۳-۱- عناصر متشکله معاونت در جرم	۴۴
الف - عنصر قانونی معاونت در جرم	۴۴
۱- الف - ارکان و شرایط عنصر قانونی معاونت در جرم	۴۶
ب - عنصر مادی معاونت در جرم	۵۲
۱- ب - مصادیق معاونت در جرم	۵۳
۱- تحریک	۵۳
۲- ترغیب	۵۵
۳- تهدید	۵۶
۴- تطمیع	۵۷
۵- دسیسه، فریب و نیرنگ	۵۷
۶- سوءاستفاده از قدرت	۵۸
۷- ساختن یا تهیه وسایل ارتکاب جرم	۵۹
۸- ارائه طریق ارتکاب جرم	۶۱
۹- تسهیل وقوع جرم	۶۱
۲- ب - شرایط کلی عنصر مادی معاونت در جرم	۶۴
ج - عنصر روانی معاونت در جرم	۶۵
د- مبانی نظری معاونت در جرم	۶۹
۱- نظریه ذهنی	۶۹
۲- نظریه عینی	۶۹
هـ - مجازات معاونت در جرم	۷۰
۱- مجازات عام	۷۲
۲- مجازات خاص	۷۳
۱-۴- تسبیب در جرم	۷۵
۲- مسئولیت کیفری ناشی از رفتار غیر	۷۹
۱-۲- مصادیق مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر	۸۱
۱-۲-۱- مسئولیت مدیر مسؤول نشریه	۸۱

۸۲	۲-۱-۲- مسئولیت مدیر یک واحد صنفی یا فروشگاه بزرگ
۸۳	۲-۱-۳- مسئولیت کارفرما در قبال کارگران
	۲-۱-۴- مسئولیت مدیر کارخانه یا کارگاه تولید مواد خوردنی، آشامیدنی، بهداشتی و دارویی
۸۵	۲-۱-۵- مدیر مؤسسه باربری و تعمیرگاه
۸۶	۲-۱-۶- مواردی که سبب اقوی از مباشر است
۸۶	۲-۲- مبانی نظری مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر
۸۶	۲-۲-۱- نظریه خطر (ریسک‌پذیری)
۸۷	۲-۲-۲- نظریه خطا
۸۷	۲-۳- شرایط تحقق مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر
۸۸	۲-۴- مقایسه مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر با ضمان عاقله
۸۸	۲-۴-۱- مفهوم و اقسام ضمان
۸۸	۱- ضمان قهری
۸۹	۲- ضمان عقدی (عهدی یا قراردادی)
۹۰	۲-۴-۲- مفهوم عاقله
۹۰	۲-۴-۳- انواع عاقله
۹۰	۱- عاقله عام
۹۰	۲- عاقله خاص
۹۱	۳- عاقله قراردادی
۹۱	۲-۴-۴- موارد ضمان عاقله
۹۱	۱- قتل خطای محض
۹۲	۲- جراحتات (جراحات موضعه و بالاتر از آن)
۹۳	۳- جنایات ارتكابی توسط نابالغ و مجنون
۹۳	۲-۴-۵- تفاوت مسئولیت کیفری با ضمان
۹۴	۲-۴-۶- مبانی نظری ضمان عاقله
۹۴	۱- حکم تکلیفی

۲- حکم وضعی	۹۴
۷-۲- تفاوت های ضمان عاقله با مسؤولیت کیفری ناشی از فعل غیر	۹۵
۳- مسؤولیت کیفری اشخاص حقوقی	۹۷
۱-۳- مفهوم و تعریف شخص حقوقی	۹۷
۲-۳- اقسام اشخاص حقوقی	۹۷
الف- اشخاص حقوقی حقوق عمومی	۹۷
ب- اشخاص حقوقی حقوق خصوصی	۹۹
۳-۳- تاریخچه مسؤولیت کیفری اشخاص حقوقی	۹۹
۴-۳- نظریات مختلف در مورد مسؤولیت کیفری اشخاص حقوقی	۱۰۰
۵-۳- مسؤولیت کیفری اشخاص حقوقی در قانون جدید مجازات اسلامی	۱۰۱
الف- مسؤولیت کیفری	۱۰۱
ب- مجازات ها	۱۰۲

فصل سوم - مسؤولیت کیفری در شرایط استثنایی

گفتار اول- ارکان و شرایط مسؤولیت کیفری	۱۰۹
۱- عقل و شعور	۱۰۹
۲- ادراک و تمیز	۱۱۱
۱-۲- عوامل مؤثر بر ادراک	۱۱۱
۲-۲- تفاوت احساس و ادراک	۱۱۱
۳- اراده و اختیار	۱۱۲
۴- قصد و تقصیر	۱۱۴
گفتار دوم- موانع مسؤولیت کیفری	۱۱۶
الف - موانع شخصی مسؤولیت کیفری	۱۱۷
۱- جنون	۱۱۸
۱-۱- مفهوم جنون	۱۱۸
۱-۲- اقسام جنون	۱۱۹

۱۱۹.....	الف - جنون دائمی
۱۱۹.....	ب - جنون ادواری
۱۲۰.....	۱-۳ حالات مختلف جنون
۱۲۰.....	الف - جنون در حال ارتکاب جرم
۱۲۳.....	ب - جنون پس از ارتکاب جرم و قبل از صدور حکم قطعی
۱۲۳.....	ج - جنون بعد از ارتکاب جرم و بعد از صدور حکم قطعی
۱۲۵.....	۲- ارتکاب جرم در حال خواب
۱۲۵.....	۲-۱ تعریف خواب
۱۲۶.....	۲-۲ اقسام خواب و خوابگردی
۱۲۶.....	۲-۲-۱ خوابگردی طبیعی
۱۲۶.....	۲-۲-۲ خواب مصنوعی (هپنوتیزم)
۱۲۸.....	۲-۳ حالات مختلف ارتکاب جرم در خواب
۱۳۰.....	۳- ارتکاب جرم در حال مستی
۱۳۰.....	۳-۱ حالات مختلف ارتکاب جرم در حال مستی
۱۳۰.....	۳-۱-۱ مستی بدون قصد قبلی
۱۳۱.....	۳-۱-۲ مستی با قصد قبلی
۱۳۲.....	۳-۲ ارتکاب جنایت در حال مستی
۱۳۴.....	۳-۲-۱ ارتکاب جنایت در حال مستی و عدم تعادل روانی بدون قصد قبلی
۱۳۴.....	۳-۲-۲ ارتکاب جنایت در حال مستی و عدم تعادل روانی با قصد قبلی
۱۳۶.....	۴- اکراه
۱۳۷.....	۴-۱ مفهوم اکراه
۱۳۸.....	۴-۲ مبانی فقهی اکراه
۴۰.....	۴-۳ مقایسه اکراه و اجبار
۴۱.....	۴-۴ اقسام اکراه و اجبار
۴۱.....	الف - اجبار مادی
۴۱.....	۱- الف - منشاء داخلی (اجبار مادی داخلی)

۱۴۲.....	۲- الف - منشاء خارجی (اجبار مادی بیرونی)
۱۴۲.....	ب - اجبار معنوی
۱۴۲.....	۱- ب - منشاء داخلی (اجبار روانی داخلی)
۱۴۳.....	۲- ب - منشاء خارجی (اجبار معنوی بیرونی)
۱۴۴.....	۵-۴- شرایط اجبار و اکراه
۱۴۴.....	الف - اجبار مادی
۱۴۴.....	۱- الف - اجبار مادی داخلی
۱۴۵.....	۲- الف - اجبار مادی بیرونی
۱۴۵.....	ب - اجبار معنوی (اکراه)
۱۴۶.....	۶-۴- احکام اکراه
۱۴۸.....	ج- اکراه در قتل و جنایات
۱۵۰.....	۵- جهل و اشتباه
۱۵۰.....	۱-۵- مفهوم و تعریف اشتباه
۱۵۱.....	۲-۵- مبانی فقهی اشتباه
۱۵۲.....	۳-۵- اقسام اشتباه
۱۵۲.....	الف - اشتباه حکمی
۱۵۳.....	ب - اشتباه موضوعی
۱۵۴.....	۴-۵- احکام اشتباه
۱۵۴.....	۱-۴-۵- جهل و اشتباه در جرایم حدی
۱۵۵.....	۲-۴-۵- جهل و اشتباه در جرایم تعزیری
۱۵۶.....	۳-۴-۵- تأثیر اشتباه در جنایات
۱۵۷.....	۶- صِغَر (کودکی)
۱۵۷.....	۱-۶- مفهوم و تعریف بلوغ
۱۵۸.....	۲-۶- مبانی فقهی بلوغ
۱۵۹.....	۳-۶- جایگاه بلوغ در علوم مختلف
۱۵۹.....	الف - علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی

۱۵۹.....	ب - جرم‌شناسی.....
۱۶۰.....	ج - حقوق جزا.....
۱۶۱.....	۶-۴- انواع بلوغ.....
۱۶۳.....	۶-۵- سیاست جنایی جدید قانونگذار در قبال کودکان و نوجوانان بزهکار.....
۱۶۳.....	۶-۵-۱- عدم مسئولیت کیفری اطفال.....
۱۶۴.....	۶-۵-۲- اعمال اقدامات تأمینی و تربیتی.....
۱۷۲.....	۶-۶- نگاهی اجمالی به کنوانسیون جهانی حقوق کودک.....
۱۷۳.....	ب - موانع عینی مسئولیت کیفری یا علل موجهه جرم.....
۱۷۴.....	۱- تفاوت موانع شخصی و عینی مسئولیت کیفری.....
۱۷۴.....	۲- توجیهات حقوقی موانع عینی مسئولیت کیفری یا علل موجهه جرم.....
۱۷۵.....	الف - زوال عنصر قانونی.....
۱۷۵.....	ب - انجام وظیفه.....
۱۷۵.....	ج - اجرای حق.....
۱۷۵.....	د - رضایت مجنی علیه.....
۱۷۶.....	ه - فقدان قصد مجرمانه.....
۱۷۶.....	۳- اقسام موانع عینی مسئولیت کیفری.....
۱۷۶.....	۳-۱- امر آمر قانونی.....
۱۷۷.....	الف - مفهوم و تعریف آمر قانونی.....
۱۷۸.....	ب - توجیهات حقوقی اطاعت از مافوق.....
۱۷۹.....	ج - شرایط آمر و مأمور.....
۱۷۹.....	۱- ج - داشتن سِمَت قانونی.....
۱۷۹.....	۲- ج - رعایت سلسله مراتب اداری.....
۱۸۰.....	۳ - ج - مطابقت دستور با مقررات قانونی و شرعی.....
۱۸۰.....	۳-۲- امر قانونی یا اجرای قانون اهم.....
۱۸۳.....	۳-۳- دفاع مشروع.....
۱۸۴.....	الف - مبانی نظری دفاع مشروع.....

ب - شرایط کلی دفاع مشروع	۱۸۵
۱- شرایط حمله یا تجاوز	۱۸۵
۱-۱- موضوع حمله	۱۸۵
۱-۱-۱- نفس یا جان خود یا دیگری	۱۸۵
۱-۱-۲- عرض یا ناموس خود یا دیگری	۱۸۶
۱-۱-۳- مال خود یا دیگری	۱۸۶
۱-۱-۴- آزادی تن خود یا دیگری	۱۸۶
۲- شرایط دفاع	۱۸۸
۲-۱- ضرورت دفاع	۱۸۸
۲-۲- دفاع مستند به قرائن معقول یا خوف عقلایی باشد	۱۸۹
۲-۳- رعایت مراحل دفاع	۱۸۹
۲-۴- رعایت شرایط دفاع از دیگری	۱۹۱
ج - قتل در فراش	۱۹۲
۲-۵- اضطرار و حالت ضرورت	۱۹۵
الف - معنای لغوی و اصطلاحی اضطرار	۱۹۵
ب - مبانی فقهی اضطرار	۱۹۵
ج - مقایسه اضطرار با اجبار	۱۹۷
د - مقایسه اضطرار با اکراه	۱۹۸
ه - شرایط اضطرار و حالت ضرورت	۱۹۸
و - شرایط فعل اضطراری	۱۹۹
۲-۶- رضایت مجنی علیه	۲۰۰
خودآزمایی	۲۰۵
فهرست منابع	۲۱۵

مقدمه

همان‌طور که در کتاب اول گفتیم، حقوق جزا را به مثلی می‌توان تشبیه کرد که سه ضلع دارد و شامل جرم، مسئولیت کیفری و مجازات می‌شود. در مورد جرم و پدیده جنایی در کتاب اول مفصلاً توضیح دادیم. در این کتاب موضوع اصلی «مسئولیت کیفری» است که از موضوعات اسلامی حقوق جزا محسوب می‌شود. این معادله که در نظر عموم مردم تصور می‌شود: جرم منتهی به مجازات می‌شود، اشتباه است. بلکه از نظر موازنه حقوق کیفری، جرم زمانی منجر به مجازات می‌شود که مجرم دارای مسئولیت کیفری باشد.

قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در بخش چهارم خود از ماده ۱۴۰ تا ۱۵۹ شرایط مسئولیت کیفری و همچنین موانع مسئولیت کیفری را احصاء نموده و احکام هریک را بیان نموده است. در حالی که در قانون قبلی مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ چنین تفکیکی وجود نداشت و تنها از عبارت «حدود مسئولیت کیفری» استفاده شده بود.

در قانون جدید همه مواردی که سابقاً تحت عنوان علل رافع مسئولیت کیفری و علل موجهه جرم شناخته می‌شدند، تحت یک عنوان «موانع مسئولیت کیفری» جمع شده‌اند. ما نیز در طرح مطالب از همین رویه قانونگذار تبعیت کرده و گروه اول را تحت عنوان موانع شخصی مسئولیت کیفری و گروه دوم را تحت عنوان موانع عینی مسئولیت کیفری مورد بحث و بررسی قرار داده‌ایم. لازم به یادآوری است که این رویه جدید قانون مجازات اسلامی از حقوق جزای فرانسه اقتباس شده است، کما اینکه تعداد زیادی از مواد قانون مجازات اسلامی در بخش کلیات و مواد عمومی، ترجمان بومی شده قانون جزای فرانسه است.

کتاب حاضر از سه فصل تشکیل شده که فصل اول آن به طرح مفاهیم کلی و تاریخچه مسئولیت کیفری اختصاص دارد. فصل دوم، مسئولیت کیفری را در شرایط عادی، یعنی

جایی که موانع مسؤولیت کیفری وجود ندارند، مورد مطالعه قرار می‌دهد. فصل سوم به بحث و بررسی مسؤولیت کیفری در شرایط استثنایی، یعنی در شرایط وجود موانع مسؤولیت کیفری، می‌پردازد.

در مباحث بعدی به تفصیل خواهیم دید که حقوق جزا به عنوان یک رشته فرعی از علم حقوق چگونه از نظم مورد نظر قانونگذار حمایت کرده و قواعد حاکم بر آن را تضمین می‌کند.